

Hentchak:
Organe Central
DU PARTI
HENTCHAKISTE.

ՀԵՉԱԿ

Journal Arménien
mensuel
XIX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԱՆԴԱՐՁ ՎԱՅՐԿԵԱՆՆԵՐ

Ամէն շատ ու քիչ մտածող մարդ սկզբունքով ընդունել է, որ մեր դրութիւնը Տաճկա-Հայաստանում եղել է անտանելի՝ երկար ժամանակներից ի վեր: Մենք սպրեւում, աշխատելու, յառաջադիմելու իրական ո՛չ մի պայման ենք ունեցել մեր հայրենիքում: Կեանքի, գոյքի, պատուոյ անապահովութեան հետ միասին՝ մենք եղել ենք միայն հարստութիւն արտադրողներ, բայց՝ չվայելողներ, զուրկ քաղաքական ամէն իրաւունքից: Այդ բոլորի հետ միասին մենք միշտ գտնուել ենք բնաջնջման սպառնալիքի տակ: մի սպառնալիք՝ որ շարունակաբար գործադրուել է մեր վրայ կանխապէս որոշուած մի ծրագրի համաձայն:

Այդ իրողութիւնը այնքան պարզ ու մեկին է եղել, որ այդ նկատմամբ մեր մէջ շատ մեծ տարակարծիքութիւններ չեն յառաջացել՝ ի հարկէ ինչոր վերաբերում է խնդրի իմաստին:

Իսկ երբ հարցը հասել է այն կէտին թէ ի՞նչ անել, ի՞նչ ընթացք բռնել այդ դրութիւնից դուրս գալու, — այդտեղ, ահա, ծագել են տարաձայնութիւններ, որ իրենց հետեանքն են ունեցել և ծանրացել են իրերի ընթացքի վրան, գրեթէ, մինչև այսօր:

Մեր մէջ եղել են մտածողներ, որոնք այն համոզմունքն են ունեցել թէ մենք մեր վիճակը այլապէս չենք կարող փոխել Տաճկա-Հայաստանում, քան հաւատարիմ մնալով Տիրող Հարստութեանը: «Ամէն բան սպասել բարեկեան կառավարութիւնից», — ահա՛ նրանց նշանաբանը: Եւ այս ուղղութեամբ առաջ երթալով՝ նրանք բացարձակապէս հակառակորդ են հանդիսացել այն ամէն մարդոց, որոնք ջանք են ունեցել օտար միջամտութիւն հրաւիրել հայի և թուրք կառավարութեան միջև եղած Գաղտնի վճռելու խնդրի մէջ: Ոչ միայն նրանք դէմ են

եղել թուրքիայի նկատմամբ պատմական մասնաւոր իրաւունքների և պարտականութիւնների ըստանձնող պետութիւններին որ և է ղիմում անելու՝ զաղափարին, այլև նրանք աղէտալի սրխալ են համարել 16 և 61-րդ յօդուածների ստեղծուիլը: — Սրանք մեր այն անուղղայ պահպանողականներն են, որոնք միշտ դէմ են եղել ժողովրդային ամէն շարժման, և մեր վերջին տարիների բոլոր աղէտները վերագրել են ո՛չ թէ թուրք կանխորոշ քաղաքականութեան գործադրուելուն, այլ միայն և միայն որպէս հետեանք իրենց՝ նման չմտածող գործիչների անխոհեմութեանը: Ոչ թիւն է քիչ եղել այդպիսիների, ո՛չ էլ այդտեսակ մտածողները զաղարել են իրական շատ ու քիչ ազդեցութիւն ունեւորուց. իսկ թէ իրենց թափած ջանքերը որ և է արդիւնք ունեցել են, — պատասխանը բացասական է: Սրանք թէև դեռ մնում են իրենց դերի մէջ, բայց առօրեայ կեանքում աւելի կորցնում, վրայ են տալիս, քան օսմանեան կառավարութիւնից իրենց ակնկալած նորը, լաւագոյնը ստանում:

Մեր վիճակի բարելաւութեան մասին ուրիշ կերպ մտածողներ էլ են եղել. սրանք՝ առաւել կամ նուազ ուժգնութեամբ՝ այն համոզումն են տածել, թէ մենք մեր սեպհական ուժով ոչինչ կարող ենք անել և միակ փրկութիւնը որ կարելի էր յուսալ, դա պիտի լինէր ռուս պետութեան ձեռքով, իսկ այդ կլինէր այն ժամանակ, երբ ռուսական զօրքերը կմանէին Տաճկա-Հայաստան և այդ երկիրը կնուաճէին. այդպիսով էր միայն որ մենք պիտի ազատուէինք թրքական լծից: Ու իրենց ռուսասիրական իդէալի մէջ, այս կարգի մտածողները այնքան առաջ էին գնում, որ իրենց դնում էին քաղաքական կամաւոր գործակատարների դրութեան մէջ, ի հարկէ միշտ մեր բարիքը մտածելով, բան թէ չարիքը: Բայց անցան երկար տարիներ և սրանց էլ յոյսը ո՛չ մի կերպ չարդարացաւ, ռուսը ո՛չ միայն չդրաւեց Տաճկա-Հայաստան մեզ ա-

դատելու զիտումով, այլ նա բացարձակ կերպով օգնեց տաճիկ կառավարութեան մեզ բնաջնջելու, Հայաստանը մեզնից թափուր դարձնելու, որպէսզի մի օր Հայաստան ունենայ սուանց մեզի: — Մտածողներին այս շարքն էլ շատ հնուց է գալիս և իր հետքը թողել է մեր գործերի վրան, դրան ապացոյց այն, որ դեռ այսօր էլ Ռուսիայի ձեռքով մեզ ազատագրելու յոյսը մարած է շատերի մէջ:

Պատմութիւնը որոշակի ցոյց տուեց որ թէ առաջին և թէ երկրորդ կտրելու մտածողները ըստ իրութեան ճիշտներն էին շատ անհաշիւ հոգեբանութիւնը ունեն, որոնք մի կողմից այլևս չկարողանալով տանել իրենց վրայ դրուած ճնշումը, բեռը, միւս կողմից էլ իրենց սեպհական ուժերի վրայ վստահութիւն չունենալով այդ դրութիւնից դուրս գալու, ուստի սպասում են որ իրենց փրկութիւնը դայ մի երրորդի ձեռքով, քանի որ իրենք իրանցից յուսահատ են:

Չեկաւ մեր փրկութիւնը սուլթաններից, չեկաւ ցարերից, չեկաւ և՛ այն պետութիւններից, որոնք հրապարակային խոստումներ էին տուել մեզ: Այս վերջիններս, առ առաւելն, իրենց արդահատանքի բառերի ծորակը բաց թողին, ուրիշ ոչինչ:

Չորս պատերի մէջ բանտարկուած, պրկուած ստրուկին իրեն կմնար իր ազատագրութեան ծարր տեսնել:

Ու այդ միակ ծարր բնական այն ուղին էր, որ մենք դեռ շատ վաղուց բռնած պիտի լինէինք, փոխանակ ծառայական հոգի ցոյց տալու, ուրիշների դուռը ծեծելու և մուրացկանութիւն անելու: — Դադողը դային շարժումների, կռուի, ապստամբութեան, յեղափոխութեան մէջ պիտի որոնէինք մեր ազատագրութեան բանալին, դրանից դուրս ուրիշ ելք չկար: Ու մենք ընտրեցինք, աւելի ուղիւն ասած, իրերը մեզ ստիպեցին այդ ուղին ընդունել: Այդպէս էլ եղաւ:

Անշուշտ միամտութիւն պիտի լինէր կարծեմ անգամ, թէ մեր յեղափոխական սկզբնական շարժումներով մենք կարող պիտի լինէինք մի անգամից վճռել տալ այնպիսի մի բազմակնձիւ խնդիր, ինչպիսին էր Արեւելեան Խնդրի հայկական մասը: Հայ յեղափոխութեան իր ուսերի վրայ առած բեռը շատ ծանր էր, պատասխանատւութիւնը՝ ահարկու, — բայց դրանից դուրս ուրիշ ճանապարհ չկար, հարկաւոր էր այդ երկար և արիւնալից ուղին բռնել, ուղի՝ լի խռովութեամբ և դժուարութիւն-

ներով: Աւ մենք մտանք այդ ճանապարհի մէջ:

Մեր մզած անհաւասար կռիւներով մենք մի կողմից զարկուեցանք մեր ներքին խռովերին, նրանց՝ որոնք համակերպութիւն, հնազանդութիւն, հակաիշխանութիւն էին քարոզում և դըրսից, օտարից էին սպասում ամէն ինչ. միւս կողմից էլ թրքական կազմակերպուած ուժին և եւրոպական պետութեանց հակամարտ հաշիւներին: Անուամենայնիւ մենք մի լուպէ մօտիկ էինք, համեմատաբար շատ չնչին ջանքերով, պատմական մի մեծ խնդիր վճռել տալու, — դրան վկայ, Սասունի առաջին ապստամբութիւնից յետոյ, մայիս 11-ի ծրագիրը. դրան վկայ, Օւլթուների 1895-1896-ի ապստամբութիւնը, երբ եղաւ արաւքին միջամբութիւն և մենք նկատուեցանք որպէս պատերազմող կողմ: Բայց դրանցով էլ չեկաւ մեր խնդրի վերջնական լուծումը:

Եթէ մենք մեր փոքրածիւ ուժերով կարող էինք աւելի մեծ չափով արագացնել մի բռնապետական ուժի մի հոգեվարքային դրութիւնը, ինչ որ վերաբերում է մեր երկրին, դեռ դրանով չէր կարելի ասել թէ մենք միաժամանակ կարող պիտի լինէինք ղեկավարել վեց մեծ պետութեանց ամբողջ արեւելեան քաղաքականութիւնը: Ամենափորձուած նաւավարներն իսկ շատ անգամ զոհ են գնում անսկիւղների, պատմութիւնը թաղուած շատ խորշեր ունի, որոնց բանալու համար իրողութիւններ են պէտք: Բայցի դրանից մենք չէինք կարողացել երևան գնել այն ոյժը, ինչոր պահանջում էր մեր Վործի մեծութիւնը:

Մենք յետո ընկրկեցանք, աւելի ուղիւ կլինէր ասել՝ մենք պարտուեցանք: Բայց պարտութիւն կայ, որ յաղթութիւնից աւելի է: Իրաւ է որ մենք յաղթուեցանք, հարկւր հազարներով կորուստներ տուեցինք, մեր ծագիկ երիտասարդութիւնից զրկուեցանք, բայց մենք դրանով ապահովեցինք և հաստատ կռուանի վրայ դրեցինք մեր Վատը՝ Հայկական Խնդիրը:

Եթէ պետութիւններից ոմանք իրենց արեւելեան քաղաքական հաշիւների մէջ չէին կարող ղեկավարուել մեր ունեցած ձգտումներից ազդուած, պարզ եղաւ և՛ այն՝ որ մենք էլ տրամադիր չէինք դործիք ղառնալ, շարժուել, գործել նրանց հաշիւների համեմատ: Մենք ունէինք, ձեռք էինք բերած մի ինքնուրոյնութիւն, որի հետեւանք և՛ այն եղաւ, որ ունեցանք հակառակորդ կողմեր, — մի

իրողութիւնն որ ապագային աւելի պիտինպատկեր մեր
Խնդրի պարզութիւնն: Եւ այդ բոլորից յառաջացած
ընդհանուր համոզումը, զրական հետեանք յա-
ռաջացնող համոզումը, այն եղաւ բոլոր կող-
մերի համար, որ այլեւս անհնար էր, կարելիու-
թիւն չկար Արեւելեան Խնդրին վերջնական ձև տալ
առանց հայի մասնակցութեանը: Յաղթունեցանք՝
բայց թշնամի, բարեկամ ամէնքն էլ հասկացան որ
հայը իր արիւնով, իր սրով արդէն գոյութեան իրա-
ւունք էր ձեռք բերել և համարձակօրէն կարող էր
ասել՝ cogito, ergo sum (մտածում եմ, ուրեմն կամ):
Քաղաքական կեանքի մէջ, վերածնող ազգերի համար,
դա մի մեծ նշանակութիւն ունեցող քայլ էր:

Քաղաքական այդ իրաւունքը, ընդհանուր
բաղխումների մէջ, մեզ համար շատ բան է, որ
ձեռք բերեցինք, կրկնում ենք, համեմատաբար
շատ քիչ ուժերով:

Այդ, ամէն գծաւորութիւնների միջից անց-
նելով՝ մենք այսօր կանք և կանգնած ենք որպէս
քաղաքական մի կողմ: Կայ նոյնպէս Աւրոպան՝ իր
քաղաքական, կապիտալիստական հաշիւներով. կայ
և՛ Թիւրքիան, որ այսօր աւելի քայքայուած, ա-
ւելի սնանկացած է քան երբ և է, որ այսօր
աւելի մեծ քանակութեամբ պարտքերի մէջ է մը-
խրթնուած և, Մետեերնիկի արտայայտութեան
համաձայն, միայն տան պահապանի, բայց բանալին
ու գոյքը ուրիշին յանձնողի գերն ունի: Եւ այդ բոլորի
հանդէպ մի նոր հանգամանք էլ կայ, — Թիւրքիայի
մէկ ծայրից մինչև միւսը ընդհանուր զգոհում թիւնը
այսօր փրթած է. զգոհ են բոլոր այն տար-
րերը, որոնք սուլթանական ռէժիմի անկիւնաքա-
րերն էին և մեզ բնաջնջել էին ուղում միայն
նրա համար, որ մենք այդ ռէժիմի զէմն էինք
կռուում: Թաղները մի կողմ՝ Արաբիան, Ալբա-
նիան, Մակեդոնիան, այսօր զգոհում են մագձը
դուրս է ժայթքում թէ՛ օսմանցի զիւղացիին,
թէ՛ արհեստավորը, թէ՛ քաղաքացին, թէ՛ շատ ու
քիչ ինտելիգենտ դասակարգը և թէ՛ մասաթը, գօրքն
խսկ. մի խօսքով, բոլոր նրանք՝ որոնք մի քիչ
առաջ «Սուլթանիւմ չօք եաշա»-ն իրենց քաղա-
քական հաւատամքն էին արած:

Ուրեմն, այժմս հին, խարխուղ թիւրքիան դու-
նըւում է մի նոր սպառնալից զրութեան առաջ, զը-
րութիւն՝ որի տարրերը կազմում են նոյն իսկ այն
ներքին ուժերը, որոնք խոչնդոտ պիտի լինէին
մեր Վատի լուծուելուն: Ներքին տարրերի այդ
զգոհումը, որքան որ դեռ ևս սաղմնային է,

մօտիկ ապագայում աւելի որոշ գոյն, թանձրու-
թիւն և ուղղութիւն կառնի:

Թէև, Հեղէի ասածի նման, մարդիկ շատ
քիչ են օգտուում անցեալի փորձառութիւններից,
բայց իրողութիւնն այն է, որ այլեւս մեր յառա-
ջադիմական, յեղափոխական կեանքի համար գոյու-
թիւն, կորուկ ազդեցութիւն չունի ո՛չ «ոռոտսէր-
ների» և ո՛չ էլ «Թըքասէրների» թէպէտ: Ոչ սուլթանը
կարող էր ինքնասպանութիւն գործել և ո՛չ էլ ջա-
րը՝ նրանք սկզբից մինչև վերջ հեռուողական
մնացին իրենց քաղաքականութեանը, միայն մեր
կարճատեսներն էին որ այդ շէին տեսնում: Այն-
քիւրդիստական Ռուսիայից բացի չարիքից ու-
րիշ ոչինչ չտեսանք, չենք էլ կարող ձեռքերու ծաղած
նստել և ամէն ինչ սպասել ոռոտական բուրժուազիայի
առեղծուածային համակրութիւնից, ոչ, դա ո՞մի
կլինէր և ինքնասպանութիւն:

Հարցի էութիւնը արդէն ինքնին սխալ է, մենք
մեր յեղափոխական գործը բոլորովին չենք կարող
յարմարեցնել այս և այն պետութեան շահերին:
Պէտք է ստեղծել, յառաջ բերել իրողու-
թիւններ, և այդ պետութիւններն են, որ ստիպ-
ուած են իրենց շահերի յարմարեցումն փնտռել
մերինի մէջ: Մենք հայ յեղափոխութեան մա-
հադանդը հնչեցրած կլինենք հէնց այն ընդէից,
երբ կը մտածենք շարժուել այս կամ այն պե-
տութեան շահերի թելադրանքին և իղձերին հա-
մեմատ, — դա չի լինիլ յեղափոխութիւն, այլ մի
արտաքին ուժի քաղաքական դորձակալութիւն,
ինչոր հեռու է եղել մեզանից և հեռու էլ կը
մնայ մինչև վերջ: Հայ յեղափոխութիւնը իր
ուրոյն ընթացքը պիտի շարունակի, համաձայն իրե-
րին և պարագաներին, առանց մէկ ու միւս պետու-
թեան քաղաքական խաղալիքը, դորձիքը, դառնալու:

Եւ եթէ Հնչակեանութիւնը մի ուրիշ մեծ
ծառայութիւն էլ մատուցեց հայ յեղափոխութեան
և մեր ապագայի ազատագրութեանը, այդ այն ե-
ղաւ, որ նա առաջին օրից իսկ հակառուսական,
աւելի ուղիղն ասած, ինքնուրոյն զիրք բռնեց,
թող չտուեց որ ոռոտական դիւանադիւանութիւնը
իր ներքին հաշիւներին զոհ դարձնէր Հայկական
Վատը: Հնչակեանութեան դիրքը այդ կողմից ե-
ղած է վարպետի մի հարուած:

Եւ այսպէս, այժմս աւելի քան առաջ,
սուր կերպով պատմութեան առաջն է
կանգնել Արեւելեան Խնդիրը: Նրան կարելի էր
յապագայից ներքայ յապագումը լուծումն չէր: Ու

նա կայ, ներկայումս աւելի սպառնալից, աւելի վտանգաւոր կերպարանք առած, քան երբեք է:

Ինչ պիտի անի կապիտալիստական Նւրոպան: Եւ միթէ նոյն իսկ իր կապիտալիստական հաշիւները աւելի մեծ չափով այժմս աւելի չեն արագացնում անխուսափելի ընդհարումը՝ քան առաջ: Կաշխատի՞ Նւրոպան՝ Թիւրքիայի իրական տէրը՝ նորից կառչել Թիւրքիայի ամբողջութիւնը պահելու քաղաքականութեանը.— բայց այդ քաղաքականութիւնը գործել է շատ առաջները և նրա արդիւնքը եղել է բաժանումն. պիտի համաձայնի՞ն Թիւրքիան բաժանելու իրենց մէջ, և ի՞նչպէս:— պատմութիւնը մեզ այդտեղ դրել է շահերի որոշեալ մի խումբի առաջ. — անկարող լինելով իրարու հետ համաձայնութեան գալու բաժանման քաղաքականութեան մէջ, նրանք հարկադրուել, ստիպուել են, նոյն իսկ իրենց շահի տեսակէտով, խնդրոյ առարկայ եղող Թուրք կայսրութեան մասերը տալ նրանց, որոնք զէնքը ձեռքին այդ պահանջում են իրենց իրաւունքի վրայ կեցած: Այդ միակ արդիւնաւէտ քաղաքականութիւնն է, որ անցեալի մէջ գործել է Սերբիայում, Յունաստանում, Ռումանիայում, Բուլղարիայում. որոշ կերպով այժմս գործում է Արէտէում և Մակեդոնիայում ահա՝ նոյն այդ քաղաքականութիւնն է որ պիտի գործի և Հայաստանում, իսկ դրա ապացոյցը, տարրերը մենք ունինք մայիս 11-ի ծրարգրի մէջ մարմնացած:

Եւ եթէ մեր օրինակելի, յամուռ կռիւներով, մեր զիմացկունութեամբ, մեր թափած արեան գետերով և մեր տուած թանկագին զոհերով՝ մենք դրական իրաւունք ենք ձեռք բերել, որ կայ Հայաստան և հայ ժողովուրդ, որ Արեւելեան Խնդրի վերջնական ազդակն է կազմում, — այդ զէպքում հեռու մեզանից ամէն երկմտութիւն, հեռու մեզանից դասալքութիւն գէպի մեր Վատը: Դաժամանակաւոր անյաջողութիւնները մեզ չեն կարող ոչ վհատեցնել, ոչ էլ յետս ընկրկել: Եւ մի այնպիսի մեծ գործից, որի մէջ ամբողջ մի ժողովուրդը նախնական և գոյութեան հարց կայ, որի համար այնքան առատ արիւն ենք թափել: Վա մի Վատ է, որ բացի մեզ համար՝ ունի որոշ նշանակութիւն և հետեանք ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհի համար է:

Եւ մեզ մնում է, ամէն հանգամանք ի նկատի առնելով, կրկնապատկել մեր ջանքերը, աւելի եռանդուն և բեղմնաւոր դարձնել մեր գործունէութիւնը, աւելի խտացնել մեր շարքերը, կառարելադրութիւն մեր կազմակերպութիւնները, տալով

սրանց յարմարագոյն ուղղութիւն և ձև, ու հոգեբանական լուսնին մեր սուրը նետել իրերից անբաժան արդարութեան կշիռքի մէջ:

Վաղաքական ներկայ փոթորկալից լուսնների մէջ երբեք մտահան չանենք, որ ունինք միշտ այսօր, միշտ հրատապ մի խնդիր՝ Հայկական Խընդիր՝ որի վճռելը մեզ համար մահու և կենաց հարց է:

Եւ որովհետեւ պատմութիւնը այժմս ոչ թէ ամսների օրերի, այլ լուսնների մէջ է ծնւում, յառաջանում, լուսններ որ մեզ համար մասնաւոր նշանակութիւն պիտի ունենան, ուստի հասել է ժամանակը, որ սեղմներ մեր շարքերը, կանգնենք Վործի պահանջի բարձրութեան վրան՝ համոզուած լինելով որ ներկայ վայրկեանները այլևս ձեռք չեն ընկնիլ, անդարձ կմնան մեր Վատի, մեր ապագայի տեսակէտից:

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՆԱՄԱԿ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՑ

Այս օրերս պահեստի զօրք ժողովելու հրաման եկած է. սեպտեմբերէն սկսեալ պիտի ժողովն, ոմանք Եւթի համար է՝ կըսեն. նոր կասկած մ'ալ արթնցաւ. Թէ Սուլթանը ծանր հիւանդ լինելով՝ գահը պղտիկ տղուն ժառանգ ձգել կուզէ եղբոր, հասարակ ժողովրդը բնաւ գոհ չէ այդ բանէն:

Երկրի մէջ ապահովութիւն, անդորրութիւն ըսուած բանը գոյութիւն չունի, չկայ մէկ գիւղ իսկ՝ որ գողերու շահատակութեանց չենթարկուի յաճախ Վաւարութիւնը ականջ անգամ չի կախեր, գողերը դուրսը՝ իրենք ներսը, ուսող ուսողի է, կարծես Թէ այսօր օրն է ուտելու՝ — վաղուան կասկած կայ:

Բոլոր Թուրք ժողովուրդը ձանձրացած է Եւթի անունը լսելէն. եթէ մէկէն ի մէկ պահեստի զօրքը ժողովելու սկսին, շատերը պիտի փախն ու չպիտի երթան Եւթի:

Այս տարի բերքերը շատ քիչ եղան, ոչ հունձքի և ոչ ուտելու ցորեն կայ. պահեստի զօրքերուն գնալն շատ ծանր հարուած պիտի ըլլայ և ատոր համար ալ անէ՛ծք ու հայհոյանք է որ Թուրք ժողովուրդը կը թափէ կառավարութեան գլխին:

Վաղաքական ինքնիշխան են, կը տանին ինչ որ կուզեն, ժողովուրդը ետեւուն չերթար, այն համոզումը ունենալով որ կառավարութիւնը գողերը պատժելու փոխարէն՝ գողը բռնողները պիտի պատժէ, վանոնք կողոպուտի ենթարկելով:

Վահեստի զօրքերը եթէ երթան, դրսի աւաղակութիւններն ալ աւելի պիտի շատնան, որովհետեւ զօրքերէն շատերը փախստական լինելով՝ աւաղակ պիտի դառնան:

ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ

ՕԳՈՍՏՈՍ 8 (հ. տ.), 1906

ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ

ՆԱՄԱԿ ԵՌԻՇՈՒՑ

Այստեղ դարձեալ սկսուեց հայ-թրքական կռիւը որ շարունակուեց ամբողջ հինգ օր, կռիւը գրեթէ անընդհատ էր՝ ցերեկ և գիշեր շարունակուեալ էր։ Առիթը թուրքերն էին տուել հայ պահակին սպանելով, Մեր տարած յաղթութիւնը այս անգամ աւելի փառաւոր էր, թաթարները չմոռանալիք ջարդեր կերան, Սոսկալի և վճռականը այն բոլորն էր, երբ մեր կողմից սկսուեց միահազօրն յարձակումը թրքական յայտնի մի թաղի վրան . . . Թրքական բոլոր տները այրուեալ, ոչնչացեալ էին, թուրքերը կեղծոնացեալ, պատնէշուեալ էին բերդանման մի ասուր տան մէջ, 100-ից աւելի թուրք կռուողներ երգուեալ էին դիրքը ձեռքից բաց չթողնել։ Այդ օրուայ կռիւը ուղղակի կատաղի էր, երկու կողմից էլ խնայել ասուածը գոյութիւն չունէր . . . Մեր ուժանակները թուրք քաջերի հաշիւները ի դերև հանեցին, դիակը դիակի վրայ փռուելուց յետոյ՝ մնացած քիչերը փախան և բերդանման տունը մեր ձեռքը անցաւ։

Թիֆլիզից եկած մեր զինուորները, տեղական ընկերներից կազմուած մարտական խմբի հետ միանալով՝ հերոսական քաջագործութիւններ ցոյց տուին։ Ժողովուրդը ուղղակի հիացած է հնչական զինուորների կատարած քաջութիւնների վրան, օրուայ խօսակցութիւնը մեր զինուորների արիւնթեան գործերն են։

Մեր զինուորներից թեթեւ կերպով վերաւոր է Ս . . .

Թէև կռիւը իրապէս գաղար է առել ամսոյս 16-ից սկսած, բայց թէ այստեղ և թէ շրջականները ամէն ինչ անկայուն է, բռնկումը ամէն րոպէ կարող է վերակրկնուիլ։

ՄԻ ՀՆՁԱԿԵԱՆ

18 ՅՈՒՆԻՍ (հ. տ.), 1906

ՀՈՒՇՈՒ

ՆԱՄԱԿ ԳՕՐԻՍԻՑ

Գաւառիս երկրորդ մասը կոչուում է Մաղաւուզ — Հաջի Սանլու, ամբողջ Մաղաւուզը բաղկացած է 60-70 թուրք գիւղերից։ Հայաբնակ միայն 5 գիւղ կայ՝ Խնածախ, Զէյվայ, Խոզնավար, Մինքենդ և Աւղուլի. այդ 5 գիւղերից այժմ ամայացած, քարոքանդ է եղած Մինքենդը, Զէյվան, Աւղուլին և Խոզնավարի մէկ մասը։ Միմիայն Խնածախն է մնացել շէն։ Այդ գաւառամասը միշտ տակն ու վրայ անող, թրքական արշաւանքները դէպի հայերը յառաջ տանող ու վարողը եղել են յայտնի աւազակապետներ՝ Նազին, Սարուբէկը, Ղաջաղ Խան, Սոյինալին և բայանդուրցի մուլալ — Սոյինալին։ Սրանք քանի քանի շէն գիւղեր են աւերել, քանի քանի անմեղ մանուկներ են սրախողկող արել, մատաղահաս աղջիկներ լլկել։ Մի խօսքով վերև յիշած աւազակապետների հրոսակային խում-

բերից սարսափահար էր եղել թէ՛ հայ ժողովուրդը և թէ՛ նոյն իսկ կառավարութիւնը, նամանաւնդ տեղւոյս օստիկանութիւնը։ Բայց հայ ժողովուրդի, ճնշուած հայ ժողովուրդի բախտը ամսոյս 5-ին այս աւազակապետներին այնպիսի մի օղակի մէջ է ձգուում, որ էլ չեն կարողանում ազատուել։ Ահա թէ այդ ինչպէս է պատահում։ Վերև յիշած աւազակապետները 45 հոգով յարձակում են այգիներումն աշխատող Խընածախեցոց վրայ. Հ. Յ. Գաշնակցութեան 7 զինուորներն էլ այդ ժամանակ այգիներում են լինում։ Սկսում է կռիւը. թուրքերը ուժ են անում և Գաշնակցութեան զինուորները դիմադրել. չկարողանալով՝ թողնում են իրենց դիրքերը և փախչում։ Մերոնք՝ հնչական զինուորները հրացանների ձայնին վրայ են հասնում և անմիջապէս դիրքեր բռնում։ Ընկեր Սէյադը հեռագիտակով ճանաչում է այդ աւազակներին և դառնալով դէպի տղայոցը՝ գոռում է. «ոտէ՛րք, ես ձեզ մատաղ, մեր դիմացիները այնպիսի աւազակներ են, որ չի կարելի բաց թողնել, ուժերնիդ տանապատկեցէք և աշխատենք կամ մենք մեռնենք կամ այդ աւազակներին սատկեցնենք»։ Այդպէս էլ անում են 3 ժամ կատաղի կռուից յետոյ մէկ դիրքում սպանում են վերև յիշուած 5 աւազակապետներին, մի ուրիշ դիրքում էլ 2-ին սպանում են, 2-ին էլ վերաւորում։ Մաղաւուզ ասել, որ կռուի տար ժամանակը մերոնք Գաշնակցութեան զինուորների յետևեց կանչում են. «է՛յ թուրքամորթներ, ուր էք փախչում, ինչո՞ւ մեզ չէք օգնում. գոնէ ամաչեցէք այդ շուրան-շարան փամփուշտներից, որ աջ ու ձախ կապել էք . . . » Գաշնակցականները նամուսից և ամօթից կարմրելով՝ գալիս են խառնում մերոնց, բայց ո՛չ բոլորը. այլ միայն երկու հոգի, մնացածները թաւաշայ են անում։ Թուրքերը նկատելով որ իրենց ղեկավարները ընկել են, իրենք էլ թողնում փախչում են։ Մերոնք գլխատում են Նազին, իսկ Սարուբէկի էլ կռուն են կտրում վերցնում։ Վերցնում են և թուրքերի 4 բերդանի հրացանը և 2 էլ մօսինի. Հըրացանները տալիս են մեր ընկերներից մէկին և ճամբում գիւղը. իսկ մեր մնացած ընկերները սպասում են դիրքերում մինչև մութը ընկնելը։ Այդ կռուում վերաւորում են մեր տեղական զինուորներից զէյվեցի Ս. ը և Գաշնակցական զինուորներից մէկը։ Հրացանները գիւղը բերելով՝ Գաշնակցութեան զինուորները մեր ընկերներից խլում են։ Մերոնք գիւղը գալով՝ նրանց կանչում են և պահանջում հրացանները, ու առաջարկում, որ կամ հրացանները մնան Խնածախումայ հայ հասարակութեանը, կամ երկու կռուսակցութեան մէջ կիսուի։ Կայանում է համաձայնութիւն հրացանները կիսելու մասին, այնպէս էլ լինում է, հրացանները թողնում են Խնածախում, իսկ գիշերը մեր տղերանցից 3 հոգի Նազին գլուխը և Սարուբէկի ձեռքը բերում են մեզ մօտ, Գօրիս։ Ամբողջ Զանգեզուրը թափուում է մեր բազը և Նազին գլուխը տեսնում, երեսին թքում և «կեցցէ շնչակ-

ժողովի անդամ ընտրելու, որպէսզի նոր հողաբաժան լինի, դաշնակցականները չեն ներկայանում: Խոստահարքի ժամանակ էր, հնչակեանները դիմում են իրենց շրջիկ գործիչ Ս. . . Ին և խնդրում են վերջ տալ նստեցնելու, անորոշ զրուցեան, որոհետե նոյն դամբուցի դաշնակցական կոմիտէի անդամ Յ. . . եանը գլխին հաւաքած այս ու այն կողմէն բերուած դաշնակցական զինուորներ՝ չի թողնում որ հնչակեանները արտերին մօտենան:

Ամսոյս 20-ին Ս. . . ր վարչութիւնից հրահանգ ստանալով զինուոր կարապետին և Սարիբէկին դամբուցի ուղարկում է 2ամբլու դաշնակցական են. թակօմիտէի մօտ, որ գան և դամբլուի հողերը միատեղ արդար բաժին անեն և յանձնեն տէրերին: Դաշնակցականները պատասխանում են թէ մեր բէթը ինչպէս որ ուղեց, այնպէս էլ բաժանել ենք, և մեր ժում են գալ: Այնուհետե դաշնակցական զինուորները յարձակում են մեր զինուորների վրայ, սկսում են հայհոյել և փորձել զենքերը խլել: Մերոնք յետ են նահանջում, բայց դաշնակցականները վրայ են տալիս, սկսում է կռիւը, որի մէջ վիրաւորւում է երեք հոգի:

Արանից յետոյ կարապետը և Սարիբէկը վերադառնում են Դամբլու:

Ամսոյս 21-ին, Աթամ գիւղից մի տասնեակ 2ամբլու գիւղից էլ մի տասնեակ դաշնակցականներ միանալով յարձակում են Դամբլու ում գտնուող մեր հինգ զինուորների վրան: Կռիւը տեւում է հինգ ժամ, վիրաւորւում է մեր կարապետը:

Լուր է գալիս թէ կողակները գալիս են, դաշնակցականները փախչում են լեռները, մերոնք նոյնպէս վերցնում են վիրաւոր կարապետին և անցնում Սաչլը գիւղ: Դաշնակցականները տեսնելով որ կողակների գալու լուրը սուտ է, վրայ են տալիս նորից գիւղի վրայ, գիւղում, որ հնչակեաններից շատերը հեռացած են լինում, դաշնակցականները սկսում են թալանը և ծեծը: Բառիս բուն նշանակութեամբ հնչակեանների ունեցած չունեցածը փչացնում են: Կանանց գլխի փողերը պոկում, . . . ամանները կոտորում, ոչխարը տաւարը մորթում և այլն: Լուր կայ որ կանայք, երեխայք սրտաձաք են եղել և մեռել:

Դամբլու գիւղում մերոնք երբ հեռանում են դաշնակցականները մեր այնտեղ գտնուած ձիաները և տղաների եւ փուռները ու շորերը գրաւում ին:

Այս լուրը հասնում է Երևան, մեր զինուորները Կոմար 22-ին գնում են որ դաշնակցականներից յետ տանեն զրաւուած ձիաները, եւ փուռները և շորերը, ճանապարհին պատահում են դաշնակցական զենք փոխադրողների խումբ են նրանցից ութ հրացան, պայման դնելով որ կը վերադարձնեն այն ժամանակ, երբ իրենց ընկերները կը վերադարձնեն ձիերը, եւ փուռները և այլն:

Ամսոյս 23-ին, Գիւղերը, դաշնակցական զինուորները մտնում են Գիւղը, որովհետե մեր զինուորներից եր-

կուսը յետ են մնացած լինում, մերոնք կարծելով որ իրանցից են՝ ձայն են տալիս, իսկ դաշնակցականները անփոքապէս դիրք մտնելով՝ սկսում են զնդակահարութեան:

Կռիւը տեւում է երկար, նրանցից երկուսը սպանում են, միւս երկուսը հեռում են Ղարաբուլաղ: Ղարաբուլաղից և Բաշլուեցից դիակները փոխադրում են Ղարաբուլաղ: Դաշնակցութիւնը ջհաթ է հրատարակում:

Սարգարաբաթի, Լըմիւծնի, Աշտարակի, Քանաքեռի բոլոր դաշնակցականները, թուով 500 հոգի, երկու շաբթի, յարձակում են Արարանի շրջանի հնչակեան գիւղերի վրայ: Ամէն տեղ թալան, ծեծ, կատարեալ պատահաւ: Կին, երեխայ, մարդ փախչում են լեռները և ձորերը: Թուրքերը իմանալով որ անգէն հնչակեաններին տարագրել են, շրջում են ձորերը, լեռները, հայ կանանց և երեխաներին հաւաքում իրանց գիւղերը տանում, պահպանում: Պատմութեան մէջ այս շրջանում այսպիսի մի արշաւանք եղել է չորրորդ դարում խաղիւրների ձեռքով: Բայց դաշնակցականները այդ կողմից էլ գերազանցեցին:

Փախչող կանանցից շատերը հասնում են Երեւան, նրանք պատմում են թէ ինչպէս դաշնակցականները թալանում են հնչակեան գիւղերը, հնչակեանների արտերը ձիանց, ոտքերի տակ դիտմամբ փչացնում, տաւար, ոչխար կոտորում և երեկոյեան կարմիր դրօշակ պարգած յարձակում են, 500 հոգի մէկտեղ, Սաչլը գիւղի վրայ, ուր լինում են 18-ը հոգի հնչակեան զինուորներ, հնչակեանները կռիւ տալով գիւղից դուրս են գալիս, գիւղացիները փախչում են լեռները և հետեանքը այն է լինում որ երկար տարիների կուլտուրայի ծնունդ Սաչլուն դառնում է աւերակների կոյտ: Լուր կայ որ չորս կին է սպանուել: Այն տունը ուր հնչակեան զինուորները կենալիս են եղել աւերուած է և ընտանիք՝ կին, երեխայ մեծ թէ ծծի, սրի են անցկացրել: Այս ընտանիքի տէրը այսօր լսեց իր ընտանիքի սրտառողիւղ լինելը և երեւակայեցէք թէ ինչ եղաւ այժմ հիւանդ պառկած է:

Հայ թրքական կոտորածը այս հետեանքը և սպաւորութիւնը չէ ունեցել, ինչոր ունեցաւ այս դէպքը:

Կողակների դէմ ծուկ չորող, թուրքերին միշտ կռակ դարձնող դաշնակցականները այս նմոշ քաջագործութիւններն են անում անգէն հայ գիւղացիների, կանանց և երեխաների վրայ:

ՍՈՒՒՆ
28 ՅՈՒՆԻՍ (հ.տ.), 1609
ԵՐԵՒԱՆ

Գումայի լուծման առթիւ: Միջազգային Մոսկիայի ստական Բիւրօն և Միջնապարամէնտական Աշխատանքի Կօմիտէի անդամ հետեւեալ մանիֆէստն են արձակած ամէն երկրի աշխատաւորներին:

Երկրից երդմեաղանց՝ Նիկոլա Բ. -ը, իր տուած խօսքը արհամարհելով՝ լուծեց Գումայի ինչպէս մօր գրեց Գինլանդիայի Սահմանադրութիւնը, իր զօրազնդերը Գեաթերուրդ կեդրոնացնելուց և Գումայի պաշտգամաւորներին ցրուելը քախելուց յետոյ: Գեթերուրդին

խաբելու համար նա բաց թողեց մի մանիֆէստ, որի իւրաքանչիւր բառը մի մի ստուծիւն էր։ Նա մեղադրում է Դուժմային, ապօրինի գործեր կատարելուն համար, մինչդեռ ինքն էր որ, հոկտեմբեր 30-ի իր խոստովանելի հակառակ՝ բոլորովին ապօրինի կերպով չիմնական Օրէնքներ հրովարտակեց և ստիպեց որ ամենքն էլ այդ օրէնքներին ենթարկուեն։ Նա մեղադրում է Դուժմային ապիկարութեան մէջ, մինչդեռ ինքն էր մերժել նրան տալու որ և է իշխանութիւն և ստիպել էր որ նա դառնար միայն բեմբասացութեան մի ամբիոն, թէև այդ Դուժման գէթ այն ծառայութիւնը մատուցեց, որ բիրտկրատիայի ոճիրները հրապարակի վրայ դրեց։ Նիկոլան մեղադրում է որ Դուժման ոչինչ չարեց, մինչդեռ ինքը նրան դրեց այնպիսի անկարողութեան մէջ՝ որ նա չկարողանար պարլամենտական որ և է մի գործ կատարել։

Միջազգային Սօցիալիզմը իր ժամանակը չի կորցնել սին բողոքներով։ Մի անգամ ևս նա կոչ է անում ամենքի գործունէութեանը։

Յունուար 22-ի մարդու նոր եղեռնափորձը երբեք չզարմացրեց Սօցիալիստ կուսակցութեանը ու նրան յանկարծակիի չգրեց։ Դուժման արդէն պէտք է հարուածի ենթարկուէր, հէնց որ պաշտօնեաների և Մեծ-Դուքսերի կամարիլան ընդնշմբէր ժողովի մեծամասնութեան թուլութիւնը, իսկ այդ ժողովը, հակառակ Սօցիալ-Դեմոկրատ և Աշխատանք խմբերի ջանքերին, հետեց այնպիսի մի տաքտիկայի, որ նրան արդէն պիտի թուլացնէր։

Նորկայիօրէն սեղմիչ ընտրական մի բէժիմով, քուէարկութեանց վրայ վարչական ամենամոթալից ձնշումն գործ գնելով, ժողովրդային անվստահութիւնը քուէատուփերից հեռացնելով այն շատ ու քիչ պըրօլիտարներին, որոնք մուտք էին ունեցել այնտեղ — այդ բոլորը ստեղծել էր մի այնպիսի արուեստական մեծամասնութիւն, որ ոչ մի կերպով երկրի մեծամասնութեան ձգտումների թարգմանը չէր հանդիսանում։ Ազատամիտ բուրժուազիայի ընտրուածները փորձով հասկացան, լուծումից յետոյ իրենց բռնած ընթացքով որ իրենք սխալուել էին տատանողական գիրք բռնելով իշխանութեան առաջ և վարանելով ամենաանհրաժեշտ բէֆօրմների նկատմամբ։ Մի՞թէ նրանք չեկորցրին գիւղացիների վստահութիւնը ագրարական անգոհացուցիչ բէֆօրմ խոստանալով, որի նոյն իսկ կիրառութիւնը հողը չէր վերադարձնել գիւղացիներին։ Մի՞թէ նրանք չգոհացրին գործաւորներին՝ արմատական բէֆօրմների փոխարէն, նրանց առաջարկելով խղճուկ պալլիատիւներ (սոքադեղեր)։ Մի՞թէ նրանք յուսախաբ չարեցին բոլոր նրանց, որոնք եռանդագին ձգտում էին գէպի ազատութիւն, — չկարողանալով առնական մի որոշման յանգիլ՝ ընդհանուր ներման, պօգրոմների և մահուան պատժի նկատմամբ։ Եւ հակառակ յաճախակի կրկնուած իրենց հաւատարմական յայտարարութեանը, ցարը նրանց համար միայն արհամարհանք ունեցաւ։ Երբ պարլամենտը բացուեցաւ,

ցարը նրանց առաջ չիմնական Օրէնքների ներքոն առեց և, նստաջըջանի բոլոր տեղութեան ընթացքով, նրանց մերժեց ամէն բան։ Աւերակէս, երբ անպահանջ սխալով իրենք մնացին անպաշտպան և առանց օյժի, նրանց ցրուեցին առանց ամենաթեթեւ ջանքի, նման աշնանային չորացած տերեւների։

Նիկոլա Բ.-ի արած պետական հարուածի հետեւեւրը այն կլինի, որ նա կստիպի ազատամիտ բուրժուազիային կամ Բացարձակապետութեան կողմը բռնել կամ Զեղափոխութեան։ Այսուհետեւ կօմպրօմիսների և յապաղումների մասին իօսք անգամ չի կարող լինել։ Քիչ առաջ եղած փորձը ամենապարզամիտ կարծուած լաւատեսներին անգամ եկաւ հաւանելու, որ անկարելի է երկու հակադիր կողմերը իրարու հետ միացնել։ Գործադրական իշխանութիւնից զուրկ մի Դուժմայի ստեղծուելը արգելք չեղաւ որ բուրժուազիան չկողոպտէր պետական գոնձարանը, սովաւ մահ չանէր գիւղացիներին և չկազմակերպէր, արեւմտեան բուրժուազիայի դրամական աջակցութեամբ, կոտորածներ և եղեռնափորձեր աշխատաւորների ազատութեան դէմ։ Բայց Դուժմայի լուծուելով չի ջնջուել յեղափոխութիւնը։ Աւերինս ընդհակառակը, մտնում է նոր և վճռական մի փուլի մէջ։ Պարլամենտական կառուկերութեան վերջ գնելուց առաջ՝ Նիկոլա Բ.-ը անտեսական և ֆինանսական կատարեալ քայքայման հասցրեց իր կայսրութիւնը։ Նա իր արարքով բացեց գիւղացիների աչքը՝ նրանց հող տալը մերժելով ու այդպիսով ժողովրդի գործի շուրջը նա համախմբեց նաւատորմի և զօրքի մի մասին՝ որոնք ազատամիտ բուրժուազիայի ապիկարութեանը վերահասու լինելուց յետոյ, ասպարէզ են մտնում սօցիալիստ գըրօշի ներքոյ խմբուելով։ Ինչպէս որ յեղափոխական մարտի սկզբում՝ դարձեալ պրօլետարիատն է այժմ, որ առաջին գծի վրայ կանգնած՝ վարում է կռիւն արսօլիտիզմի դէմ։

Վաղաքի գործաւորներին միանում են և գիւղացիները, որոնք օր աւուր աւելի լաւ են հասկանում թէ այդ միութեամբ միայն իրենք կարող են հող ունենալ, գործաւորներին միանում են և մըտաւորականները՝ որոնք ամէն երկրի մտաւորականներից աւելի են տոգորուած մեր գաղափարներով։ Նոյն իսկ ազատամիտ բուրժուազիան, եթէ չի ուզում դատապարտուել արմատական ապիկարութեան, շատ պարագաներում կստիպուի հոսանքին հետեւիլ։

Ուրեմն այսուհետեւ երկու բանակներ իրարու դիմաց են գտնուում, — ցարի բանակը և ժողովրդի բանակը ու այս երկու խմբերից, որոց մէջ ընդհանրուած անխուսափելի է, յաղթութիւնը մեզ համար այնքան վճռական կլինի, որքան որ յեղափոխութիւնը աւելի լաւ կը կարողանայ իր ուժերը կեդրոնացնել, իրականացնել գործունէութեան միութիւն և ամենաշուրջառատ աղբիւրներ շարժականութեան մէջ դնել։

Յեղափոխութիւնը որ կսկսուի գործադուլով, իր յարմար ժամանակին գարծադուլով էլ կշարունակուի,

պետական հարկը և զինուորական ծառայությունը կը մերժուի, գահի, եկեղեցու և կալուածատէրերի հողերը կը գրաւուին. ցամաքային և ծովային զինուորներին աջակցութեամբ, որոնք օր աւուր տոգորուած են սօցիալիստական պրօպագանդայով դէպի նորագոյն դաշակարները, զինու աստամբութիւն կլինի: Յեղափոխութիւնը անգուլ — անդադար և առանց թուլութեան կշարունակուի, մինչև կհասնի այն օրը՝ երբ ցարիզմը այլևս չունենալով ո՛չ զօրագնդեր, ո՛չ դրամ, ո՛չ վարկ, ո՛չ էլ ո՛ր և է ձևի ոյժ, ժողովուրդը վերջապէս կարող կլինի իր սեպհական բախտի տէրը դառնալ:

Ուսական սօցիալիստներին անցեալը գրաւական է ապագային: Նրանք կարող կլինեն հարկադրիչ դարձնել Սահմանադիր ժողովի կանչելը և իրենց պարտականութիւնը կատարել մինչև վերջ: Մեզ էլ կմնայ, որ մենք էլ մեր պարտականութիւնը կատարենք: Մենք կարող ենք ընդհանրական գործին երկու միջոցով օգնել, մի կողմից արգելք լինելով որ ուսս ինքնակալութիւնը դրամ ձեռք բերել չկարողանայ, միւս կողմից դրամ ուղարկելով ուսս սօցիալիստներին:

ճրանսիական արմատական կառավարութիւնը, գերմանական յետագիմական կառավարութիւնը ամէն երկրի բուրժուազիան ցարի մեղսակիցը եղան մեծ տոկոսներով նրան դրամ փոխ տալով՝ որպէսզի նա իր ժողովրդներին թողակը վճարէր: Յիրապետողներին պէտք է իմացնենք, որ ուսական վաղուայ հասարակապետութիւնը չի վճարիլ այդ անուանարկ պարտքերը որ ցարը փոխ է առնում մարգասպաններին վճարելու համար: Համախմբելով պատուութեան գործի շուրջը ամէն օգտակար պաշտպանութիւններ, որպէսզի մի անողոր բռնապետութիւնից ազատելով միլիոնաւոր մարդիկ: Եւ եթէ, հակառակ ամեն անկալութեան միջադային յետագիմական Սրբազան Գաշնագրութիւնը փորձէ այդ ընդհարումին միջամտել, յեղափոխական ջանքը խորտակելու և ցարական բռնաւորականութիւնը ազատելու, գիտնա՛նք ձեռք առնել ամէն անհրաժեշտ միջոցներ, որպէսզի ազգուօրէն օգնենք ուսս ժողովուրդներին, որոնք այդ պարագային էլ աւելի սերտ կհրպով իրարու հետ միանալով՝ այլևս խորութիւն չեն դնիլ մահուան դուռը հասնող ցարիզմի և օտար յարձակողների միջև, որոնք կցանկանան իր իրաւունքներին գիտակից մի ազգի ինքնավարութեան դիպչիլ:

Տո՛ւր ուրիմ և առատաձեռնօրէն տա՛նք: Թող խեղճերի տուած առատաձեռն դրամները վճռեն յաղթութիւնը:

Թող մեր կարգախօսը այս լինի — Գրամ ցարիզմի գոհերի համար: Թող ամէն սօցիալիստ, ամէն գիտակից աշխատաւոր իր լուծան ուղարկի կա՛մ իր կուսակցութեան կեդրոնական կազմակերպութեանը, կամ ուսս մեր ընկերներին յանձնարարուած պատուիրակներին և կամ Միջազգային Սօցիալիստական Բիւրօի քարտուղարութեանը:

Անկցի՛ ինքնակալութիւնը, Կեցցե՛ Միջազգային Սօցիալիզմը:

Լ Ո Ւ Ս Ա Ն Յ Ք Ո Ւ Մ

Մեր ընթերցողներին յայտնի է, որ Հնչակեան կուսակցութիւնից բաժանուող և Ռ. Ս. Գ. Բ. Կ. հետ միացող մի քանի անձնաւորութիւններ շունթալից մի մանիֆէստ էին բաց թողել Երևանի մէջ, «Հնչակ» թիւ 3-ի մէջ մենք քննութեան առանք այդ մանիֆէստը և դրինք մեր պատասխանը:

Բաւականին երկար ժամանակ անցնելուց վերջ — ինչպէս երևում է՝ իրենց նախկին ղեկավարիչ ընկերների հետ մտաւոր հաղորդակցութիւններ և նրանց խօսքերն առնելուց յետոյ — բաժանուողները վերջապէս երևան եկան փոխ առնուած «Արամ» անուան ներքոյ:

Անօշադիր թողնելով իրենց հայհոյանքները, անցնենք իրենց յարուցած խնդիրներին և պատասխաններին:

Մեր «նախկին ընկերները» իրենց պատասխանի առաջին պրակով ասում են, որպէս թէ, «Մի քանի ակամայ խօսքեր» մեր յօդուածով մենք կառնցել ենք արատաւոր եւ «Հնչակեան կուսակցութիւնից հեռացող և Ռ. Ս. Գ. Բ. Կ. մէջ մտնող ընկերներին» — Փաստ, պատճառարանութիւն. — ոչինչ ասուած կայ: Եթէ «նախկին ընկերները» իրենց պատասխանի ընթացքում մէջ բերէին փաստեր և ապացուցանէին թէ մենք աշխարհայեցողութիւնների տարբերութեան քննութիւնից դուրս գալով՝ մտել էինք անձնական խժժանքի և հաշիւների մէջ, այն ժամանակ հասկանալի կլինէր իրենց գործածած դատաւորել» բառը. բայց քանի որ ոչ մի հիմունք չեն տուել իրենց գործածած բառին, ուստի նա, այս պարագայիս, մնում է միայն բառ, զուրկ որ և է նշանակութիւնից: Իսկ եթէ մեր առաջներէ մէջ եղիլ են ճշմարտութիւններ և զգացել են, որ իրենց պաշտպանած թէզը հող չունենալով՝ իրենց երիւուն վիճակի մէջ է դրել ու հէնց դրանով էլ իրենք դատաւորուել» են, — այդտեղ մենք չենք մեղաւորը: Ո՛վ է յանցաւորը՝ եթէ իրենք իրենց խելքից և առած քայլից արատաւորում են: Մենք կասենք այն ինչոր մեր համոզումն է և երևան կդնենք այն բոլոր իրողութիւնները և փաստերը, որոնք կը ծառայեն անցած դարձածի պարզութիւն: Չենք մտնիլ անձնական գծուած հաշիւների մէջ, բայց ընկերական կապը, զբաղմունքը, անցեալի հանրական յիշատակներն էլ երբէք արգելք չեն կարող լինել, որ անխնայ չլինենք դէպի իրենց արարքը և տաճած գաղափարները: Մենք ասել և ասում ենք, որ իրենց արածը յախուռն էր, չէ՛մ տաճ ու լաճ, ասելի արգիւնք կողմնակի աղդեցութիւնների, քան լուրջ դատողութեան: Սխալուեցա՛նք: — Ապա ինչո՞վ բացատրել այն, որ «բաժանուողներից» ոմանք դարձան անարխիստներ, — անարխիզմ և սօցիալիզմ, սրանք հակոտնեաներ են. ի՞նչպէս եղաւ, ուրիմ, որ սօցիալիզմի համար, որպէս թէ, մեզնից բաժանուողները գնացին և անարխիստներ դարձան, չէ՞ր սկզբնական քայլը յախուռն: Ինչ

չով բացատրել և՛ աչք ծակող այն երևոյթը, որ իրենցից ոմանք բազմեցան յԱրդէտանի բազմոցի վրան՝ սա՛ էր սօցիալիստական գիտակցութեան արդիւնքը՝ Հասլա՝ այն ընկերները, որ բաժանուել հեռացել էին մեզանից և դարձեալ վերադարձան իրողութեանց և փաստերին ծանօթանալուց յետոյ, — սրա՞նք էին մեղաւորը, թէ՛ այն զեկաւարի չկարծուած ընկերները, որոնք խնդիրները բոլորովին տարբեր գոյնի տակ էին դրել, քան թէ էին իրօք։ Սրա հետ միասին մենք չենք ասում թէ՛ մեզնից բաժանուողներ և Ռ. Ս. Դ. . . ների հետ միացողներ ու նրանց մէջ միացողներ չեղան, — եղան, կան, բայց յորանք, թուով անշտան են և թէ, ինչպէս մեր ընկերները որոշ կերպով գիտել են, այդ կազմակերպութեան մէջ միայն յիշման կովը՝ դերն են կատարում։ Ուրեմն թող իրենց յիշման կով՝ ու թիւնը շարունակեն, ինչքան որ կուղեն, բայց դա մեզ չի անհանգստացնիլ և ո՛չ էլ որ և է արժէք կունենայ մեղ համար։

Մենք մեր պատասխանի մէջ ասել էինք, որ երևանի մասնաճիւղից իսկական անջատուողները 7 հոգի են եղել և հզրակացրել էինք թէ 7-ը հոգի աւելի կամ պակաս, — դա ո՛չ մի նշանակութիւն ունի կամ կարող է ունենալ տեղական գործերի նկատմամբ։ — Այդ կէտի վերաբերմամբ մեղ առարկում են թէ անջատուողները ո՛չ թէ 7-ը, այլ 53 հոգի են եղած։ Մենք, կրկնում ենք, իսկական անջատուողները ո՛չ թէ 53, այլ 7-ը հոգի են եղել։ Իսկ եթէ բաժանուողները ուրիշ 46 հոգի էլ նոր են գտել և իրենց հետ միացնելով մեր դէմ դուրս եկել, — դա տարբեր խնդիր է, բայց, ինչպէս ասում են անդդիացիները, փաստի խաթը համար, մի րոպէ ենթադրենք թէ անջատուողները 53 հոգի են եղել, արդ՝ մի՞թէ մեր հզրակացութիւնը դարձեալ նոյն չէ մնում։ Հէնց այն «Արամ»ը, որ իր անունը փխ է տուել և ստորագրել իր չգրածները, մի՞թէ նոյն այդ «Արամ»ի մանդատի մէջ ասուած չէ՞ր թէ երևանի Հնչակեան մասնաճիւղը բաղկանում էր 2 200 հոգուց, ուրեմն պարզ չէ՞ որ 2,200 հոգուց դուրս 53-ը ո՛չ մի նշանակութիւն չէ կարող ունենալ տեղական գործերի նկատմամբ։ Ունեցա՞ւ նշանակութիւն, — երբ մայիսեան վերջին ընդհարումների ուրուականը սկսեց մարմին սնել, այդ յրաժանուողները՝ ինչո՞ւ համար չուզեցին դիմել Ռ. Ս. Դ. Բ. Կ. . . թեան յայտարարութիւն — սպեղանիներին և դարձեալ կախուեցան հնչակեան մարտիկներին փէշերից, քաջութիւն ունեցան տարբեր ընթացքի հետեւելու։ Իրենք իրենց հաւատարիմ մնալու համար պէտք չէ՞ որ Պլեխանովի և իրենց միտ նշանաւոր ղեկավարիչների պատկերները ձեռքներն առած, եգիպտացիների նման, դուրս գային թաթար յարձակուողների դէմ։ Իրենց յիշման կով՝ լինելը շահ բերեց իրենց, իսկ մեզ ինչ վնաս եղաւ, մեր գործերը ազդուեցան դրանից։

Վիճաբանութեան առարկան 53 թէ 7-ը հոգի,

տեղական գործերի համար նշանակութիւն ունենալու կամ չունենալու մասին լինելով՝ մեր ընդդիմախօսները յանկարծ հզրակացնում են թէ մենք այդ ասում ենք որպէս յրամբասանք՝։ Բաժանուողները 53 թէ 7-ի հոգի լինելը ուղիղ կամ սխալ կարող է համարուել, բայց երբէք՝ յրամբասանք՝։ Եթէ 53-է՝ մենք չենք բաժանուում, 7-ն է՝ — իրենք չեն բաժանուում՝ ուստի պատ է ի պատ ընկնելու իրենց սովորութիւնից որքան հեռու մնան, այնքան աւելի լաւ։

Պատգաւուում են թէ մեր ընկերներից եղել են այնպիսիներ, որ բաժանուողների համար ասել են թէ նրանք զգործակատար՝, յիշատակաւորիկ են։ — Հրապարակային բանակաւորի ժամանակ կողմնակի անձերից ասուած բաներով չէ, որ մարդիկ առաջնորդւում են. եթէ իրենց ասածը իրաւ է, ցուում ենք որ մեր ընկերներից եղել են անհատներ, որ իրենց թոյլ են տուել այդպիսի միջնամացքի մէջ գտնուելու։ Բայց գանգատուողները մտահան չպիտի անեն անկիւնների մէջ և իրենց ասած խօսածները, այնպէս որ երբ ուրիշին դատապարտում են մի ընթացքի համար, իրենք էլ նոյնը չպէտք է անեն։

Մեր ղեկավար ընկերները՝ մի տեսակ առանձին պարծենկոտութեամբ են շեշտում թէ մեզնից բաժանուողների թիւը աւելի շատ է եղել, քան մենք կարծում ենք և, որպէս թէ, մենք իրողութիւնը գիտմամբ ծածկում ենք, որպէսզի մեր հեռաւոր մասնաճիւղերը չհիասթափուին։ — Այդ մասին բաժանուողները բոլորովին անհոգ կարող են լինել, մենք երբէք իրողութիւնը չենք թաքցրել, ասել ենք ամեն ինչ պարզ կերպով և հետեւեալը եղել է ո՛չ թէ հիասթափութիւն, այլ աւելի կուռ կերպով կուսակցութեան յարիւր։ Իսկ եթէ հիասթափութիւն եղել է, դա եղել է բաժանուողների իրենց հաշտին։ — այսինքն՝ կուսակցութեան մէջ կային մարդիկ, որոնք երկար ժամանակ իդէալներից, անձնուիրութիւնից էին խօսում, երբ մասնաճիւղերը այդ մեծ մեծ բաւերից ծառողների առաջուան և վերջին խօսքերը իրարու մօտ բերեցին, և գիտէք ինչ արտասանեցին. «300,000 չէ մեր կոտորածի թիւը, այլ մի քանի տասնեակ էլ աւելի . . .»։ «Երանի՛ թէ նրանք 1896-ին մեռած լինէին . . .»։ — Ահա ձեզ հիասթափութիւն, և այս ասողները այն մասնաճիւղերը, այն ընկերներն են, որ, երբեմն, այդ բաժանուողների ոմանց համար գլուխ էին մատաղ անում։ Այո՛, մենք համոզուած ենք որ մեզնից լքուողների թիւը բաւականին շատ էր եղած սկզբում, բայց այդ ո՛չ թէ իրենց հեռանալուն կամ իրենց բռնած նոր արշաւանքին համար, — երբէք։ Մասնաճիւղերի և ընկերներից ոմանց սկզբնական դեղեւումը յառաջացել էր բոլորովին ուրիշ պատճառներից։

Մէկ տարուց աւելի էր որ Վովկասի մէջ, Հընչակեան գործիչներից ոմանք մասնաճիւղերին ձեռքի տակից քարոզում էին թէ Տաճկահայկական Գաւոր արդէն մեռած էր, գոյութիւն չունէր, նրա համար աշխատիլ չարժէր, հարկաւոր էր տաճկահայերին թող-

նել իրենց բախտին, ինչ կողմին անէին թէ նրանք անընդունակ էին յեղափոխութիւն յառաջացնելու և տաճկահայ Գառնով պարագիւրը ոչ միայն համարիչ էր նացիօնալիզմի, այլև հակաօղ շնչակեան կուսակցութեան սկզբունքներին ուրիշն պէտք էր թողնել հինը և երթալ միանալ Ռ. Ս. Դ. Բ. կուսակցութեան հետ: Եւ որովհետեւ այդպէս քարոզողները խօսում էին հեղինակաւոր՝ զէթ այդպէս կ'ընեա՞նք ընկերների անունով և որպէս արդէն որոշում ու վճարում մի բան.— ահա այդտեղից էր որ յառաջացած էր լքուժը, շարքերի նօսրացումը:— Ի՞նչ կլինէր մի կուսակցութեան պարզ անդամների վիճակը, երբ նրանք տեսնում էին թէ այդ կուսակցութեան հաշվով ապրողները գործում են նոյն այդ կուսակցութեան շահերի դէմ և նրա տապալմանը աշխատում:— Ի՞նչ պէտք է անէին շնչակեան մասնաձիւղերի անդամները, երբ տեսնում էին որ կուսակցութիւնից ամսական անդամները և շնչակեան գործիչները պատրաստել ուղղորդող թէ իրենք էին հակահնչակեանութիւն քարոզում և թէ իրենց դատարարականութեան արդիւնքը եղող ձեռնամուկները Մի ուրիշ նմոյշ էլ.— երբ Բագուի մէջ թրքահայկական առաջին ընդհարումները տեղի ունեցան, այդ Ժամանակ գործիցին միայն շնչակեան երկու մարտական խմբեր: Ի՞նչու այդքան քիչ, մի թէ շնչակեանների թիւը պակաս էր, չէ՞ որ մի քանի շաբաթ առաջ նրանք գերակշռող դիրք ունէին Բագուի մէջ: Եւ ի՞նչպէս լքումն չյառաջանար, երբ հարկւարւոր հնչակեաններ Բագում գէնք են ուղղում և նրանց զէնք չեն տալիս, արգելում են կռուին մասնակցել յանուն սօցիալ-դեմոկրատական չմարտած սկզբունքների — ահա շարքերի նօսրութեան պատճառներ: Երբ ամիսներ շարունակ մասնաձիւղերը լսում են միակողմանի տեղեկութիւններ և միատեսակ բացատրութիւններ, առանց միջոց ունենալու իրենց լսածները վերաբնութեան ենթարկելու ուրիշ աղբիւրներից — շատ էլ զարմանալի չպիտի լինէր, եթէ մեր ընկերներից ոմանք ճիշէին հեռանային, երբ համոզուած էին որ տաճկահայկական Գառնով պաշտպանելը իրենց պարտականութիւններից մէկն էր:— Ի՞նչ կլինէր մի կուսակցութեան անդամների գրութիւնը, երբ օգտուելով այն հանգամանքից, որ զեռն շնչակեանը չէր հրատարակուել գործիչի պրօպագանդիստի զեր ստանձնողները գլուխները գրպանների մէջ դրած քաղաքէ քաղաք վազվզում էին և գոռնէին գոչելով յայտարարում թէ շնչակեան կուսակցութիւնը լուծուած է, այլևս գոյութիւն չունի: Ինչ որ կուսակցութեան մասնաձիւղը իրարանցման մէջ չէր ընկիլ, երբ իր ուղարկած պատգամաւորներից միտումնաւոր նամակ առնէր թէ կուսակցութիւնը քանդուեցաւ. . . Պարիզի մէջ իսկ մեր օտարազգի և հայ ծանօթ-բարեկամներին համոզել էին թէ շնչակեանը դադարել էր, և կուսակցութիւնը լուծուել: Սրա վրայ աւելացնելով կեղծոյն անգամների դեռ կեղծոյնատեղին չհասնելը ու

գործի չսկսելը — այդ բոլորը, այդ, լքում էր բերել մեր շարքերի մէջ: Բայց մի-երկու գրութիւններ, իրողութիւնների և փաստերի մի մասի երևան դնելը իսկ բաւական եղաւ որ ամէն ինչ վերածուէր բաժակի միջի մի փութութիւն: Էեռացողները թէ քանակի և թէ որակի կողմից եղան անշուքների, և՛ աւելի ուղիղն ասած՝ նրանք արդէն կուսակցութեան յառաջադիմութեանը խոչնդոտներ էին, քան նպաստողներ: Աշարունակներ:

Ն Ի Ի Բ Ա Տ Ի Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի

ԻՂԻԻՂ Մ. ՂԻԳ

Հարունակութիւն (շնչակի) թիւ 7-ից

«Թուոցիկ» խմբից անդամավճարներ 57 ր. 20 կ. Գեա 6 ր., Վահան 5 ր., Մուրճ 6 ր., Վաչէ 3 ր. 50 կ., Առաքանգ 10 ր., Զինուոր 3 ր., Սերգո 1 ր., Վարյո 6 ր. 10 կ., Գարուն 5 ր., Մոմ 60 կ., Հրդեհ 2 ր., Նարեման 2 ր. 50 կ., Հրայր 2 ր. 50 կ., Հայկազն 3 ր., մի ուսու լինկերոյից 1 ր., Բնկ. Խորվորդուրունիի միջոցով Մեհից թ. 151 անգոր. 100 ր., համակրողից թ. 152, 50 ր., յՍամուկ «խմբից 2 ր. 30 կ. «Ապագայ» խմբից անդամավճարներ 5 ր., Ընկ. Mars-ի միջոցով Սարաթովից 50 ր., Պոստ կարտերից 8 ր. 50 կ., վարչութեան անդամներից անդամավճարներ 50 ր., Հրաչեայից 11 ր., Խորվորդուրունիից 10 ր., Թաթուրից 15 ր., Վաչէից 5 ր., Վահանից 6 ր., Վոլրից 3 ր., Ընկ. Mars-ի միջոցով նուրբել են՝ Գեղեցիկ 25 ր., Mars 5 ր., Խաչ 10 ր., Գր. Օհ. 5 ր., Փայեալուկից 3 ր., Արիճ 3 ր., Գ.ժր. 960 ր. 96 կ. ՊՓՈՌՈՐԻԿ «Զաղաքի խմբից ստացուել են հեռագրով գումարները:—

ՊՈԼԻԳԱՆ «խմբից անդամավճարներ Մուկուս 6 ր., Արմենակ 6 ր., Նոյեհ 6 ր., Հայրիկ 3 ր., Քաշ 3 ր., Գեղամցի 3 ր., Գ.Ղեմանցի 6 ր., Երկար 3 ր., Սիրող 6 ր., Աշոտ 2 ր., Նահապետ 1 ր. 10 կ., Գոթարկա Զաղաքից Տրդատից 3 ր.:

ՆՈՒԷՐՆԵՐ Մուկուսից 5 ր., Արմենակից 5 ր., Նրմ. զեհից 1 ր., Հայրիկից 2 ր., Քաշից 50 կ., Գեղամցիից 50 կ., Գողթանցուց 3 ր., Երկարից 1 ր., Սիրողից 3 ր., Աշոտից 1 ր., Տրդատից 2 ր., ՍԱՄԱՐԱ մի խումբ համակրողներից Ընկեր Ներսէսի միջոցով 16 ր., Գումար 88 ր. 10 կ.

ՊԼԵՕՈՒԼԱՎ Մ. ՂԻ գանձարանում ստացուել են 1905 մարտ 31 էն մինչև 1906 մարտ 31 հեռագրով գումարը:—

Նուր Հմայակ Արամեանցից 1 ր., «Ամերիկա» խմբից. Պանիրից 10 ր., Զինիրից 3 ր., Արեւից 3 ր., Մանուկից 3 ր., Գնդակից 3 ր., Խեղճից 1 ր., Լուսինից 1 ր., Նոյախոտից 20 ր., Սիւրից 25 ր., Ամերիկա խմբից ստացուել են՝ ամսավճարներ, Պանիրից, Զինիրից, Արեւից, Մանուկից, Գնդակից, Խեղճից, Լուսինից 20 ր., 50 կ., Գումար 125 ր. 85 կ.

ՊԱՊԱՅԵ «խմբից ստացուած ամսավճարներ՝ Մուրճից,

Տաճակներից, Սուրբից, Վառօղից, Աղգասերից, Տերևից, Սաթ-
րից, Տաշտից, Թաշկինակից, Սուրհանդակից, Սերիի
— Բաշից 21 ր., ճորդից վեց և մասվաճար 15 ր. Ասորճա-
նակից 25 ր., Զօթից մեկ տարուսյ ամսավաճար 36 ր.
„Ամեմիկա“ խմբից հսկա. մէկի ամսավաճարներ են 6 ր.,
50 ր. Ասաջալէս խմբից Մարկոսից Ասադից, Ճերարից
Աբրահամից, Լստիկից, Աբրիկից, Սուտից, Մարից
30 ր. 40 ր., „Ամեմիկա“ խմբից 7 ր., Պարտիզյան
Աղաից 200 ր., Բնկեր վենետիկից 237 ր., „Ամեմիկա“
խմբից ամսավաճարներ Պանիից, Զերեից, Արևից, Մա-
նուկից, Գեղակից, Խեղճից Իլխանիկից, վենետիկից
Բակրատանից. 2 ր. 50 ր., „Կապայեք“ խմբից Տաճակ-
նից, Սուրբից, Վառօղից, Աղգասերից, Տերևից, Սաթրից,
Տաշտից, Թաշկինակից, Սուրհանդակից Սերիից, Բաշից,
Բարձրից 23 ր., Գ.ժր. 622 ր. 40 ր.

ՌՈՒՍՃՈՒԳՈՒՄ Մ-դի գանձարանում ստացուել են
հետևեալ նուէրները. —

„Անհաշա“ խմբից 7 ֆ., „Մուրա“ խմբից 18 ֆ.
„Նեցուկ“ խմբից 7 ֆ., „Կայծակ“ խմբից 1 ֆ., „Ար-
ծիւ“ խմբից 10 ֆ., Գ.ժր. 58 ֆ.

ՊԱՆԱՅՈՒՄ Մ-դի գանձարանում 1904 թ. մինչև
դեկտ. ստացուել են հետևեալ գումարները. —

Ծիրանկատար, Սև սար, Խաղցած, Բանակ,
Բերդ, Ծովալիւր, Սառած, Գուլթան, Արազ, Կամուրջ
12 -ական ֆ., Շնորհ 4 ֆ., Արծաթ մարտ-դեկ.
10 ֆ., Հարաւ մարտ-դեկ. 10 ֆ., Կրակ յունվ.-հոկ.
10 ֆ., Եփրատ յունվ.-յուն. 6 ֆ., Ներքով յունվ.-մարտ
3 ֆ., Ասլան ապրիլ-նոյ 8 ֆ., Հնչում ապրիլ-դեկ 9 ֆ.,
Թութեան ապրիլ-դեկ 9 ֆ., Սոխակ ապրիլ-սեպ 6 ֆ.,
Թաթուլ ապրիլ-դեկ. 9 ֆ., Անտաշէ ապրիլ-դեկ. 9 ֆ.,
Աղբիւր մարտ-դեկ. 10 ֆ., Բոգլամ մարտ-դեկ. 10 ֆ.,
Վաճառ յունվ.-դեկ 6 ֆ., Կարօ յունվ. յուն. 6 ֆ., Արծիւ
յուն.-դեկ. 7 ֆ., Գումար 252 ֆ.

Մուտքի նուէրներ 1904 թ. մինչև

Սառած, Արազ, Հալաւ, Հնչում 5-ական ֆ.,
Կամուրջ, Արծաթ, Եփրատ, Ասլան Թութեան, Սոխակ,
Թութուլ, Աղբիւր, Վաճառ, Կոստիկ, Բլուր, Կայծակ, Արև
Նիզակ 4-ական ֆ., Ծովալիւր 10 ֆ. և Կոստիկ 1 ֆ.
ամսական Գ.ժր. 83 ֆ.

1905 թ. մինչև դեկ.

Ծիրանկատար, Բոգլամ, Ծովալիւր, Արծիւ, Սև սար,
Բերդ, Սառած, Գուլթան, Արազ, Արծաթ, Հնչում,
Թութեան, Անտաշիւ, Վաճառ, 12-ական ֆ., Շնորհ
յունվ.-օգոս 8 ֆ., Բանակ յունվ.-սեպ. 9 ֆ., Խաղցած
յունվ.-յուն. 6 ֆ., Հարաւ յունվ.-ապրիլ 4 ֆ., Թա-
թուլ յունվ. 1 ֆ., Աղբիւր յունվ.-սեպ. 9 ֆ., Գալ յունվ.-
օգոս. 8 ֆ., Բլուր յունվ. 1 ֆ., Կայծակ ապրիլ-յուն
4 ֆ., Արև մայիս-սեպ 5 ֆ., Գնդակ ապրիլ յուն. 3 ֆ.,
Նիզակ յուն.-սեպ 4 ֆ., Մամիկան յուն.-օգոս. 3 ֆ.,
Կամուրջ յունվ.-օգոս. 2 ֆ., Գումար 235 ֆ.

ԼԵՆՆԱԿԱՆ Մ-դի գանձարանում ստացուել են
հետևեալ գումարները. —

1905 թ. ապրիլ 31-ին Լեռնից խմբի ամս-
վաճարները 379 ղոն. 65 շ. 1905 թ. մայիսից 1906
մարտ 31-ի „Լեռնից“ խմբի անդամավաճարները 421 ղոն.
„Մարտիկ“ խմբի անդամավաճարները 308 ղոն., Մ. Հա-
յառտանի անդամավաճարները 283 ղոն., Գրքերից
գոյացած 139 ղոն. 50 շ., թիւ 71 հանգանակութեան
թերթով 787 ղոն. Գ.ժր. 2318 ղ. 15 շ.

ՌԻՍԿՈՒՄ Մ-դի գանձարանում 1906 թ. մինչև
1-ին մինչև մայիսի վերջը ստացուել են. —

ԱՆԿԱՄԱՎԱՃԱՐՆԵՐ

„Արևադան“ խմբից 109 ղոն., „Կարիճ“ խմբից
242 ղոն. 35 շ., „Ազատեան“ խմբից 122 ղոն., „Ա-
րարատեան“ խմբից 30 ղոն., „Ռազմիկ“ խմբից մարտ
ապրիլ մայիս 17 ղոն., հանգանակութիւն թ. 1 240
ղոն. հանգանակութիւն թ. 2, 505 ղոն.

Զանազան՝ Գրքատար Մարգարեանից „Կարիճ“
խմբի ձեռնարկած երեկոյթի հաշուէն 14 ղոն., Գրքերի
արժէքներից 50 ղոն. Գումար 1,329 ղոն. 35 շ.

ՍԱՆՎԱՅԻՄ Մ-դի գանձարանում 1906
թ. մինչև 1-ից մինչև 1906 թ. մինչև 3) ստացուել են հե-
տևեալ գումարները. —

Անդամավաճարներ, նուիրատուութիւններ հանգանակութիւններ.
„ՋԱՆԱՄԵՐ“ խմբից
Վաշան 20 ֆ., Հայրենասէր 44 ֆ., Գոռ Փաշոյ 3 ֆ., Վրէժ
Արծրունի 2 ֆ., Ալեանց 18 ֆ., Հայկ 32 ֆ., Անտառ 11 ֆ., Ներսէս
4 ֆ., Սաղուկեցի 4 ֆ., Վրէժ 21 ֆ., Յուլի 11 ֆ., Կարկուտ 16 ֆ.,
Վերապ 6 ֆ., Գ.ժր. 192 ֆ.

„ԿՇԻՌ ԻՐԱՆԱՅ“ խմբից
Հրազդան 8 ֆ., Մառաշ 3 ֆ., Պէրճ 4 ֆ., Աղեղ 7 ֆ., Հապ-
տեր 1 ֆ., Վարդգէս 9 ֆ., Կայծ 1 ֆ., Ռշտունցի 4 ֆ., Գ.ժր. 37 ֆ.
„ՍԱՐԱՎԱՅ“ խմբից Զեյլու 44 ֆ., Դրաստամատ 5 ֆ., Մամ-
գուն 4 ֆ., Հեթում 2 ֆ., Համազասպ 5 ֆ., Մազնու 15 ֆ., Մ.
Ժիրայր 51 ֆ., Սմբատ 2 ֆ., Կայծակ 1 ֆ., Գ.ժր. 129 ֆ.

ԴՈՒՄԻՆՆԱՅ խմբից Սրափալ 18 ֆ., Փառնակ 23 ֆ., Հաշան
18 ֆ., Վրէժառու 13 ֆ., Շուշանց 13 ֆ., Փրփուր 18 ֆ., Զարակոյ
4 ֆ., Գ.ժր. 107 ֆ.

Վիճակահանութիւնից գոյացած 106 ֆ., ընկերք Արզար եւ
Մաթէոսից նուիրատուութիւն 4 ֆ., Ընդհ. գ.ժր. 575 ֆ. անկ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ գանձարանում ստացուել են հե-
տևեալ գումարները. —

Լեզոնուկի Մ-դից	—	—	—	130 ֆ.	—	ս.
„	Կ. Ժ. ծեռամբ	—	—	36	50	„
„	„ Ե. Ժ. „	—	—	52	20	„
„	„ Ե. Ժ. „	—	—	154	50	„
ՄԱՓԱՐՈՒՄ	„	—	—	—	—	„
ՄԱՐԿՈՒՄ ԳՈՐԾ. ՅԱՆՉՆԻՑ.	—	—	—	257	50	„
ՊԱՆՏՓՈՐԴԻ Մ-դից Գ. ՅԱՆՉՆԻՑ միջոցաւ	—	—	—	200	տ.	„
ԹՐՈՅԻ	—	—	—	100	„	„
ԹԻՓԼԻՍ Գ. ՅԱՆՉՆ. ընկ. Մ. ԵԱՆՆԻ ծեռամբ	—	—	—	100	ր.	„
„ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ“ Մ-դից	—	—	—	1000	„	„

Գրամ, մանդատ և այլն ուղարկել. —

M. BELLART — 7, Rue Campagne-Première 7,
(France) PARIS.

Imprimeur-Gérant Gabriel FARJAT.